

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

УДК 378 (0) : 37 (477)

Н.М. Авшенюк
м. Київ, Україна

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У РОЗВИТКОВІ КРАЇН: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Транснаціональна вища освіта (ТВО) передбачає пересування людей, навчальних програм, провайдерів, курикулумів, проектів, досліджень та освітніх послуг крізь національні юридично встановлені кордони країн. ТВО є різновидом інтернаціоналізації освіти і може виступати складовою проектів зі співробітництва між навчальними закладами, академічної (індивідуальної та інституційної) мобільності та комерційних освітніх ініціатив. Упродовж останньої декади індивідуальна мобільність зростає безпрецедентними темпами, згідно з результатами досліджень Інституту статистики ЮНЕСКО станом на 2009 р. понад 2,8 млн. студентів навчалось в університетах за межами рідної країни, що на 53% більше ніж у 1999 р. [4, с. 36]. Індивідуальна мобільність студентів, викладачів і науковців нарівні з інституційною мобільністю є частиною національних стратегій розвитку суспільного потенціалу, адже у 34 країнах студенти, що навчаються закордоном, складають понад 20% набору. Загальновизнаним є факт, що індивідуальна мобільність дозволяє країнам, що розвиваються, отримувати доступ до новітніх знань, дослідницьких методологій і сучасних технологій.

З іншого боку, підвищений рівень попиту на висококваліфікований людський капітал у розвинених країнах світу сприяв посиленню міграційних процесів, зокрема переселенню кваліфікованої робочої сили з країн, що розвиваються. Дослідження Міжнародної організації праці засвідчили, що в Канаді, наприклад, 70% новостворених професій вимагають фахівців з вищою освітою, а США, що має одну з найрозгалуженіших мереж вищих навчальних закладів (ВНЗ), не в змозі підготувати необхідну для власних потреб кількість висококваліфікованих робітників, особливо для знаннево-інтенсивних галузей економіки [5, с. 16]. У результаті, розвинені країни почали змагатися між собою за приваблення кращих студентів з різних куточків світу, що поступово переросло у так звані «битви за мізки» або «глобальне полювання за талантами» з метою підтримання своєї технологічної й економічної конкурентоздатності [2, с. 40].

Деякі країни не спроможні задовольнити суспільні потреби в здобуття вищої освіти у повному обсязі, тому вони звертаються до послуг транснаціональних освітніх провайдерів. Однією з найважливіших мотивацій для студентів у здобутті вищої освіти за транснаціональною моделлю є її потенційна здатність до розширення можливостей працевлаштування та одержання високих дивідендів з укладених у освіту особистих інвестицій. Зокрема, американські статистичні джерела свідчать про те, що більшість студентів, які приїжджають до країни на навчання (90 відсотків студентів технологічних і природничо-наукових спеціальностей з Індії та Китаю) воліють залишитися і у такий спосіб стають привабливим джерелом висококваліфікованої робочої сили [7, с. 39-70].

Надання вищої освіти за кордоном через академічне партнерство, франчайзингові угоди, відкриття філій кампусів, що уособлює інституційну мобільність, також набирає суттєвих обертів. Означені процеси зумовили нові виклики для управлінців, менеджерів та інших зацікавлених у розвитку вищої освіти осіб у розвинених країнах та тих, що бурхливо розвиваються. Одним із чинників розвитку ТВО є прагнення певних країн до вдосконалення якості національної системи вищої освіти шляхом адаптації високих стандартів та ефективного досвіду зарубіжних країн. А це у свою чергу спричиняє позитивну конкуренцію між місцевими та зарубіжними вищими навчальними закладами і слугує важливою спонукою до підвищення якості освітніх послуг.

Мета статті. Вивчення міжнародного досвіду утверджує в думці, що протягом останніх десятиліть розвиток ТВО у більшості країн стає об'єктом і предметом державної політики, спрямованої на вирішення конкретних внутрішніх, політичних, соціальних і фінансових проблем. Звернення України до досвіду таких країн дозволить критично оцінити основні здобутки в цій сфері, визначити переваги і недоліки існуючих стратегій інтернаціоналізації вищої освіти і виробити власну політику інтеграції у світове освітнє середовище. Отже, у межах цієї статті ми зосередимо нашу увагу на ролі індивідуальної (студенти, викладачі) та інституційної (програми, провайдери) мобільності у забезпеченні сталого розвитку суспільства як державної стратегії розширення можливостей розвинених країн та тих, що розвиваються.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку ТВО характеризується наявністю чотирьох стратегій її реалізації у різних країнах світу, а саме:

1) *Стратегія узгодженої взаємодії* спирається на довгострокові політичні, культурні, академічні цілі розвитку країни. Реалізація такої стратегії здійснюється шляхом підтримки академічної мобільності через надання стипендій та участі у програмах академічних обмінів і створення інституційного партнерства. Домінуючим принципом такого підходу є міжнародне співробітництво, а не конкуренція, що характерно для Японії, Мексики, Південної Кореї та Іспанії.

2) *Стратегія залучення кваліфікованої робочої сили*, як підтримка міграції кваліфікованих фахівців, спрямована на залучення іноземних фахівців і талановитих студентів до роботи у приймаючій країні. Основним інструментом зазначеного підходу є система академічних стипендій, доповнена активною програмою популяризації системи вищої освіти країни за кордоном у поєднанні з прийняттям відповідного візового та імміграційного законодавства. Наймасштабніше реалізують цю стратегію Австрія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Німеччина, Велика Британія, Ірландія, Голландія, Швейцарія, Норвегія, Канада та США.

3) *Стратегія отримання прибутків*, базується на двох зазначених підходах, але в її межах освітні послуги надаються виключно на платній основі, а надання державних субсидій не передбачено. Навчання іноземних студентів дає додатковий прибуток, стимулюючи університети реалізовувати підприємницьку стратегію на міжнародному освітньому ринку. Уряди Австралії, Великої Британії, Нової Зеландії та США, в яких практикується цей підхід, надають ВНЗ значну автономію, забезпечують високу репутацію своєї системи вищої освіти, а також високий ступінь захисту для іноземних студентів.

4) *Стратегія розширення можливостей* сприяє отриманню вищої освіти за кордоном, або у ВНЗ – провайдерах міжнародних освітніх послуг. Важливими інструментами такого підходу є: 1) програми підтримки зарубіжної мобільності державних службовців, професорсько-викладацького складу ВНЗ, учених і студентів; 2) забезпечення іноземним ВНЗ, програмам та викладачам сприятливих умов для обміну знаннями між зарубіжними і національними освітніми інституціями. Саме країни Південно-Східної і Центральної Азії (Малайзія, Гонконг, Китай, Сінгапур, Індонезія, Таїланд), Мексика та деякі країни Східної Європи у найбільш повному обсязі використовують цю стратегію [3, с. 77-82].

Очевидно, що представлені стратегії рідко реалізуються поодинокі і на практиці освітня політика певної країни орієнтується на комбінований підхід до їх розробки та запровадження, спираючись на одну із них як основну.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок про певну універсальність стратегії розширення можливостей, адже вона має найнабільшу географію запровадження, оскільки її обирають країни з різних геополітичних регіонів світу, які знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Останніми роками у міжнародних наукових та управлінських колах широкого обговорення набуло питання впливу ТВО на формування потенціалу й розширення можливостей (capacity development/building) певної країни у контексті сталого суспільного розвитку. Розвиток потенціалу – це процес, за якого окремі громадяни, організації і суспільство в цілому протягом певного часу формує, адаптує та підтримує власний потенціал, іншими словами – це здатність до ефективного управління наявними ресурсами [8, с. 49]. Окрім того, розвиток потенціалу залежить від набуття людським капіталом високого рівня компетентностей і моніторингу цього прогресу. Вища освіта впливає на розвиток потенціалу країни, оскільки формує висококваліфікований людський капітал для різних галузей економічної діяльності, а також постійно досліджує й моніторить цей прогрес.

Саме по собі поняття «розвиток потенціалу/розширення можливостей» обґрунтовано у кінці 80-х рр. ХХ ст., а у широкий вжиток увійшло протягом наступного десятиліття зі стратегічними документами суспільного розвитку Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Програми розвитку ООН (ПРООН). У 90-ті роки ХХ ст. концепція розвитку потенціалу ознаменувала певну зміну у ставленні розвинених країн і міжнародних організацій до країн із низьким рівнем розвитку, а саме: перехід від надання асистентської і донорської допомоги до формування опосередкованої стратегії розширення власних можливостей [1, с. 155-177].

Згідно з документами ОЕСР й ПРООН, стратегія розвитку потенціалу побудована на основі навчання й набуття індивідами низки умінь і залучення до інституцій необхідних фінансових і людських ресурсів. Формування умінь і компетентностей, на відміну від трансферу технологій, неодмінно призводить до підвищення ефективності діяльності як інституцій, так і фахівців у країнах, що розвиваються. За цих умов, зарубіжні ресурси розглядаються як засоби поширення знань, котрі посилюють й збільшують внутрішні можливості реципієнтів. Ця стратегія, маючи довготермінову перспективу, є частиною політики сталого розвитку суспільства, оскільки створює для країн, що розвиваються, можливості у визначенні власних потреб, розробці та імплементації відповідних локальному контексту механізмів її реалізації. Найвища мета зазначеної стратегії полягає у зниженні рівня залежності країни від зовнішньої допомоги [6, с. 25-26].

Експерти в галузі вищої освіти однастайні у своїх переконаннях, що нині наявні й обґрунтовані три основні мотиви залучення ТВО до стратегії зміцнення потенціалу в країнах, що розвиваються, а саме:

- 1) *розширення доступу* до вищої освіти різних верств населення;
- 2) *збільшення різноманітності й відповідності* вищої освіти запитам суспільства;
- 3) *підвищення якості* вищої освіти [8, с. 65].

У більшості випадках ТВО розглядається як засіб одночасного досягнення цих трьох цілей, хоча саме вдосконалення якості вищої освіти вважається найбажанішим результатом впливу у короткотерміновій перспективі. Обґрунтуємо пріоритетність визначених цілей докладніше.

Останніми десятиліттями багато країн, що розвиваються зіткнулися з проблемою неможливості забезпечити наявний попит на вищу освіту серед населення з середнім рівнем достатку, що спричинено недостатньою кількістю місцевих вищих навчальних закладів. Для цих країн ТВО є засобом забезпечення доступу до вищої освіти місцевій молоді. Адже для надання освітніх послуг і формування людського капіталу країна повинна мати певні потужності, у тому числі, достатню кількість відповідних високоосвічених фахівців. Навіть, якщо країна має достатнє фінансове забезпечення але, водночас, низький відсоток

випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ), вона стикається з суттєвими труднощами у розвитку власної системи вищої освіти, оскільки їй бракує академічного професорсько-викладацького контингенту. Отже, такі країни можуть використовувати потенціал ТВО з подвійною метою: по-перше, для якісної професійної підготовки населення у відповідно до попиту ринку праці, а, по-друге, для прискореного розвитку власної системи вищої освіти.

У цьому процесі важливу роль відіграють транснаціональні приватні навчальні заклади, що забезпечують швидкий доступ до освітніх послуг на комерційній основі. Більше того, вони певною мірою, втілюють принципи розвитку потенціалу і надають країнам та індивідам можливості укладати угоди про отримання відповідного освітнього контексту й технологій. Однак, якщо приватні освітні послуги не базуються на політиці надання спеціальних грантів і позик, вони можуть спричинити значну нерівність у доступі до якісної освіти, оскільки залучатимуть лише невелику кількість платоспроможного населення. Такі обставини перешкоджатимуть розвитку внутрішнього потенціалу на стабільній основі. Зважаючи на те, що ТВО у розвинених країнах набула характеру експортного товару, існує ризик зниження рівня допомоги від цих країн у розвитку потенціалу для більшості держав, що розвиваються. Річ у тім, що у країнах із низьким рівнем економічного доходу розвиток ТВО на комерційній основі неможливий, доки не сформується відповідний прошарок суспільства середнього рівня достатку.

Транснаціональна вища освіта також спроможна урізноманітнити пропозиції для студентів щодо навчання на спеціальних програмах, котрі відсутні у курікулумах вітчизняних ВНЗ. Більше того, вона здатна допомогти місцевим інституціям у раціональному оновленні й доповненні їхніх навчальних програм, відповідно до потреб найважливіших секторів економіки та національної стратегії формування внутрішнього потенціалу. Річ у тім, що здебільше маленькі країни з нерозвиненою системою вищої освіти, не завжди спроможні надати повний спектр навчальних курсів з усіх дисциплін, тому вони охоче використовують можливості транснаціональної академічної мобільності задля удосконалення власних освітніх послуг. Інші країни спроможні надати усім бажаючим вищу освіту, але за певних історичних обставин мають обмежену кількість професійних навчальних програм, щоб готувати фахівців з актуальних галузей економіки. У цьому випадку ТВО допомагає розширити освітні можливості місцевої системи вищої освіти з розвитку людських ресурсів. Водночас, підготовка достатньої кількості відповідних економічному розвитку країни фахівців сприяє створенню системи моніторингу й оцінювання прогресу, що є важливою функцією будь-якої системи вищої освіти. Як правило, у країнах, що розвиваються, така система контролю відсутня.

Однак більшість країн, що розвиваються, потерпають від низького рівня якості їхньої вищої освіти, причиною чого, насамперед, є:

- 1) відсутність відповідної критичної маси науковців і фахівців з вищою освітою;
- 2) недостатня кількість фінансових ресурсів для залучення провідних дослідників, створення навчальних і дослідницьких потужностей;
- 3) на відміну від розвинених країн, вони меншою мірою залучені до міжнародної знанневої мережі, мають коротшу історію наукових досліджень і меншу кількість наукових шкіл;
- 4) нераціональне використання наявних людських ресурсів для розвитку системи вищої освіти.

Як бачимо, усі зазначені проблеми пов'язані здебільшого з відсутністю критичної маси висококваліфікованих науковців і викладачів для ВНЗ. Транснаціональна вища освіта спроможна частково вплинути на вирішення проблеми низької якості вищої освіти завдяки індивідуальній та інституційній мобільності навчальних програм і викладацького персоналу. Так, викладачі й випускники університетів, навчаючись закордоном, отримують якісну освіту

статусу викладачів місцевих ВНЗ, адже різниця в їх діяльності й утриманні не може бути суттєвою.

Яскравим прикладом поліпшення якості вищої освіти завдяки академічній індивідуальній мобільності може слугувати Мексика, в якій відсоток штатного професорсько-викладацького складу протягом 1996 – 2002 рр. зріс із 30 до 65 відсотків. Таке зростання відбулося завдяки імплементації «Системної програми поліпшення університетів» з метою поліпшення якості та підвищення кваліфікації викладачів шляхом працевлаштування нового персоналу, а також створення широкої системи післядипломної освіти. Ця програма передбачала, серед іншого, і можливість навчання закордоном, переважно, на докторських програмах [8, с. 71].

Заакцентуємо, що студентська й викладацька мобільність є ефективним засобом розвитку потенціалу вищої освіти на індивідуальному рівні. У закордонних університетах студенти і викладачі отримують доступ до якісних навчальних курсів і дослідницьких проєктів, удосконалюючи свої компетентності й збагачуючи власний досвід. Тому підтримка індивідуальної мобільності розглядається як найкращий спосіб отримати ґрунтовно підготовлену робочу силу з міжнародним досвідом, котра здатна удосконалювати якість і збільшувати кількість фахівців для розвитку економіки країни і системи вищої освіти. Крім того, академічна мобільність сприяє формуванню міжкультурної та іншомовної компетентностей, що розширює перспективи професорсько-викладацького складу університетів у країнах з низьким рівнем доходів як на локальному, так і на міжнародному ринку праці. І нарешті, індивідуальна мобільність уможливлює приєднання викладачів і науковців до глобальної мережі академічної еліти, котра базується на особистісних зв'язках між професіоналами й експертами.

Інституційна мобільність передбачає інший шлях поліпшення якості місцевих провайдерів вищої освіти. Він полягає у підвищенні потенціалу університетів зсередини, оскільки програми іноземних інститутів можуть збагатити ВНЗ країн, що розвиваються, сучасними передовими знаннями й технологіями, і у такий спосіб сприяти ефективній підготовці викладачів для локальної системи вищої освіти. Іноземні навчальні програми допомагають розвивати інфраструктуру вищої освіти, що гарантує підвищення ефективності викладання й дослідницької діяльності, а також рентабельності організації системи вищої освіти. У цілому ж, інтернаціоналізація уможливила здійснення порівняння й визначення ефективності місцевих університетів будь-якої країни з іноземними провайдерами шляхом безпосередньої конкуренції при наборі студентів на навчання та зворотних відгуків про рівень надання освітніх послуг від локальної й іноземної молоді.

Однак, як тільки уряд країни, що розвивається, вирішив використовувати потенціал транснаціональної вищої освіти у розвиткові країни й вищої освіти осіб, мають бути чітко визначені очікування від співпраці. Задля цього необхідно прорахувати вартість, можливі прибутки і переваги обох форм академічної мобільності – інституційної й індивідуальної, а також звернути увагу на потенційні ризики від запровадження іноземних навчальних програм і розміщення філій закордонних університетів.

Висновки. Незважаючи на те, що частка транснаціональної освіти у загальноосвітній системі вищої освіти є незначною, результати статистичних та аналітичних досліджень міжнародних організацій свідчать на користь суттєвого позитивного впливу ТВО на забезпечення якості освітніх послуг, що виступає гарантією сталого розвитку внутрішнього потенціалу більшості країн. Однак, більшість національних агенцій забезпечення якості не повною мірою використовують потенціал ТВО для цих цілей. Урядові інституції багатьох країн, як правило, гарантують студентам та іншим зацікавленим особам мінімальний рівень освітніх стандартів від усіх провайдерів вищої освіти – державних, приватних, муніципальних чи транснаціональних. Щонайменше, країна – споживач транснаціональних освітніх послуг має докладати зусиль до розробки чітких стратегій залучення іноземних провайдерів вищої освіти, особливо щодо рівності доступу, відповідності ринку праці та оплати за навчання. Такі дискусії є важливою частиною загального процесу розвитку національного потенціалу країни,

оскільки саме транснаціональні провайдери можуть забезпечити додаткові послуги, на відміну від місцевих інституцій. Усі державні агенції, дотичні до означеної проблеми, мають долучатися до діалогу. З іншого боку, необхідно систематично здійснювати моніторинг дотримання транснаціональними провайдерами встановлених місцевими державними агенціями правил за допомогою ефективної регуляторної політики та системи забезпечення якості.

Отже, транснаціональна вища освіта теоретиками, практиками й управлінцями в галузі освіти розглядається як потужний механізм забезпечення сталого розвитку суспільства завдяки можливостям формування внутрішнього потенціалу країни. Беззаперечно, і країни-постачальники освітніх послуг, і країни-споживачі мають враховувати її потенціал у своїх стратегіях розвитку освіти і держави в цілому.

Література:

1. Arndt C. Technical co-operation / C. Arndt. – Foreign Aid and Development. Lessons Learnt and Directions for the Future / F. Tarp (ed.). – Routledge: London, 2000. – p.
2. Chanda N. The tug of war for Asia's best brains /N. Chanda// Far Eastern Economic Review. – 2000. - № 163 (45). – P. 38 – 45.
3. Education Policy Analysis 2005 – 2006: Focus on Higher Education. – OECD: Paris, 2006. – 168 p.
4. Global Education Digest 2009: Comparing Educational Statistics across the World. – UNESCO Institute for Statistics: Montreal, 2009. – 264 p.
5. Promoting employment: policies, skills, enterprises. – ILO: Geneva, 2004. – 171 p.
6. Strategies for Sustainable Development: Guidance for Development Co-operation. The DAC Guidelines. – OECD: Paris, 2001. – 73 p.
7. Tremblay K. Student mobility between and towards OECD countries: a comparative analysis /K. Trambley. – OECD, International mobility of the highly skilled. – OECD: Paris, 2002.
8. Vincent-Larcrin S, Developing Capacity through Cross-border Tertiary Education / Stephan Vincent-Larcrin. – Cross-border Tertiary Education: a Way towards Capacity Development. – OECD/The World Bank, 2007. – P. 47 – 107.

У статті розкрито роль основних форм транснаціональної вищої освіти – індивідуальної (студенти, викладачі) та інституційної (програми, провайдери) мобільності – у забезпеченні сталого розвитку суспільства як державної стратегії розширення можливостей розвинених країн та тих, що розвиваються.

Ключові слова: транснаціональна вища освіта, індивідуальна й інституційна мобільність, стратегії реалізації транснаціональної вищої освіти, стратегія розширення можливостей та розвитку потенціалу.

В статье раскрыта роль основных форм транснационального высшего образования – индивидуальной (студенты, преподаватели) и институциональной (программы, провайдеры) мобильности – в обеспечении стабильного развития общества как государственной стратегии расширения возможностей развитых стран и тех, что развиваются.

Ключевые слова: транснациональное высшее образование, индивидуальная и институциональная мобильность, четыре стратегии реализации транснационального высшего образования, стратегия расширения возможностей и развития потенциала.

In the article the author exposed role of the main forms of transnational higher education, which are individual (students, professors) and institutional (programmes, providers) mobilities in the sustainable development of society as a state strategy of capacity development of developed and developing countries.

Keywords: transnational higher education, individual and institutional mobilities, four strategies of transnational higher education realization, strategy of capacity development.